

УСВІДОМЛЕННЯ СВІДОМОСТІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Жаботинська Світлана Анатоліївна

доктор філологічних наук,

професор кафедри англійської філології

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Fulbright Scholar Program

1994–1995, University of Illinois, Urbana-Champaign

2000–2001, University of California, San Diego

Анотація. У статті подано опис міждисциплінарного проекту, теоретичним доробком якого є студіювання маніпулятивних технологій ідеологічного впливу на свідомість за допомогою вербальних і невербальних засобів, а практичним – навчання різних кіл суспільства об'єктивно оцінювати факти, пов'язані з українськими реаліями. Прикладом внеску до проекту є дослідження неологізмів, створених Майданом і Антимайданом.

Ключові слова: теорія свідомості, ідеологічний вплив, маніпулятивні технології, неологізми, Майдан, Антимайдан.

Abstract. This paper describes a multidisciplinary project theoretically oriented at the study of manipulative technologies employed for ideological influence upon the mind with linguistic and non-linguistic means, and practically oriented at teaching different societal strata to make an objective assessment of facts related to Ukrainian reality. A contribution to the project is illustrated with the study of neologisms coined by Maidan and Antimaidan.

Keywords: theory of consciousness, ideological influence, manipulative technologies, neologisms, Maidan, Antimaidan.

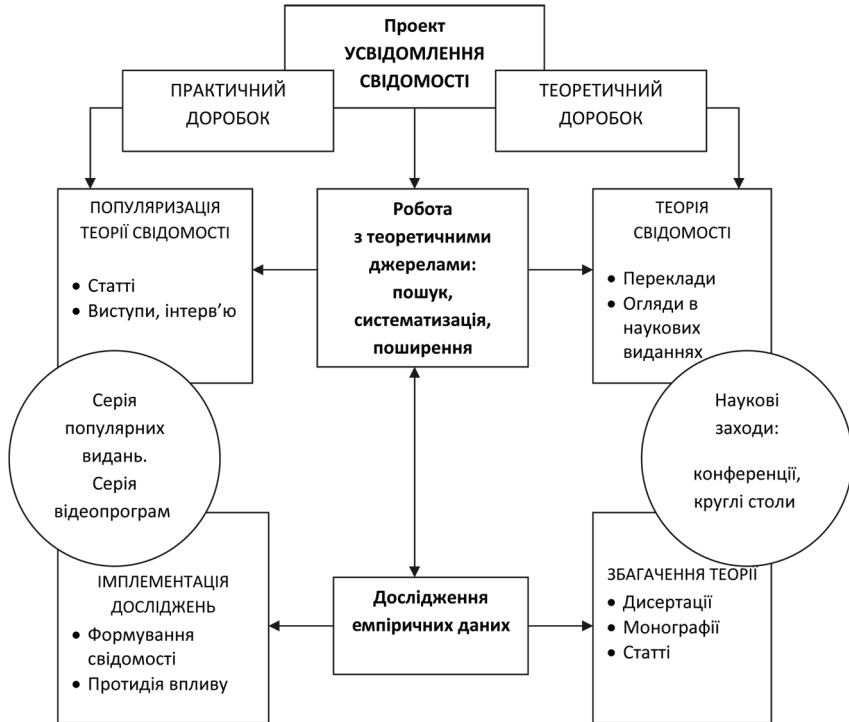
Вступ. У широкому розумінні *свідомість* є природним механізмом, за допомогою якого людина аналізує довкілля задля адаптації до нього і здійснення необхідних дій. У нинішньому українському політичному контексті терміни *свідомість*, *свідомий* набувають також вужчого значення, пов'язаного з патріотизмом, відповідальністю за свою країну, бажанням бачити її незалежним і успішним членом міжнародного співтовариства. Свідомість у її ширшому й вужчому розумінні набуває розвитку лише в соціальному середовищі, яке впливає на систему знань, оцінок, вірувань як індивіда, так і суспільства. Цей вплив здійснюється постійно, залишаючись при цьому непомітним для людини, неусвідомлюваним нею. Зазвичай його помічають, усвідомлюють під час соціальної конфронтації, коли сторони конфлікту, маючи різні світоглядні орієнтири, намагаються схилити суспільство на свій бік. Саме це відбувається в сучасній Україні, де патріотичний світогляд перебуває у стані «війни» зі своїм

антиподом, який пропагує сусідня держава. Про необхідність ефективного опору здійснюваній нею антиукраїнській пропаганді, спрямованій на українську, російську й міжнародну спільноту, нині не говорить хіба що лінивий. Опір ворожій пропаганді постійно демонструють українські ЗМІ (включаючи Інтернет-джерела), проте йому бракує системності й – головне – найсуттєвішого складника: пояснення широкій громаді, як саме зацікавлені кола маніпулюють її свідомістю. Численні заклики, суть яких відбита у репліці «*Виключіть телевізор, включіть мозок*», адресовані одним з учасників Інтернет-форуму своїм російським опонентам, є навряд чи здійсненими, адже ми не можемо абстрагуватися від потоку інформації, у який занурені. Формулювання репліки слід дещо змінити: «*Включіть телевізор і включіть мозок*». Проте «включення» мозку припускає його вміння свідомо, осмислено опрацьовувати інформацію.

З'ясування того, як діє свідомість і як формується громадська думка в умовах ідеологічного протистояння, є основним завданням запропонованого у цій статті міждисциплінарного проекту «Усвідомлення свідомості», що має на меті як наукові, так і просвітницькі цілі й може бути виконаний учасниками програм Фулбрайта – представниками різних теоретичних і практичних галузей. У статті викладено онтологію зазначеного проекту, при цьому термін *онтологія* застосовується у значенні, яке він має в інженерії знань – концептуальна (поняттєва) модель конкретної предметної царини, розглянутої стосовно певної сфери інтересів [2, с. 566; 6, с. 309]. Опис проекту супроводжується прикладом внесення до нього досліджень у галузі когнітивної лінгвістики.

Міждисциплінарний проект «Усвідомлення свідомості». Для виконання проекту залучаються психологи, лінгвісти, соціологи, політологи, PR-технологи, журналісти, представники творчих професій, фахівці з інформаційних технологій тощо, які можуть забезпечити його теоретичний і практичний доробок (див. рисунок).

Теоретичний доробок. Нині в різних дисциплінах (насамперед когнітивних, які вивчають мислення/мозок людини) існує велика кількість теоретичних джерел, переважно англійських, у яких розбудовується ТЕОРІЯ СВІДОМОСТІ і які розглядають проблему інформаційного впливу. Прикладами таких джерел є праці, де йдеться про роль мови як засобу маніпулювання свідомістю [10], а також такі, в яких набуває конкретики гіпотеза «мемів» як ідей, котрі, подібно до генів, відтворюються, редуплікуються у свідомості індивідів

Онтологія проекту «Усвідомлення свідомості»

і можуть, аналогічно вірусам, спричиняти «хворобливі» ідеології [8, 7, 1 та ін.]. Це також численні праці представників когнітивної науки, зокрема когнітивної лінгвістики, в яких сформульовані теорія ментального мапування (див. про це [4]), теорія концептуальної метафори [11, 12], застосовувана в політичних практиках [13, 14], теорія концептуальної інтеграції [9] тощо. Подібні праці доцільно зібрати в єдиному центрі, каталогізувати й систематизувати. Основоположні англійські праці бажано перекласти українською мовою. Тематична систематизація їх може бути наведена в оглядах, надрукованих у наукових виданнях. Усе це сприятиме осучасненню й міждисциплінарності теоретичного апарату досліджень емпіричних (фактичних) даних у різних галузях (психології, лінгвістиці, політології тощо). За умови застосування сучасного методологічного апарату результати таких досліджень, викладені в дисертаціях, монографіях і наукових статтях, сприятимуть збагаченню теорії свідомості,

що розробляється в когнітивній науці, яка активно розвивається у світі, перетинаючись з багатьма іншими науками, і залишається поки що полем діяльності для вузького кола українських спеціалістів. Зміцнення теоретичної бази досліджень українських науковців за рахунок світового доробку когнітивних студій дозволить підвищити рівень українського наукового продукту, що на сьогодні залишається однією з нагальних проблем. Методологічне підґрунтя для розбудови теорії свідомості й результати досліджень у цій сфері, здійснюваних в Україні, можуть бути обговорені на міждисциплінарних наукових заходах (конференціях, круглих столах), а також у спеціальному міждисциплінарному науковому журналі.

Практичний доробок. Теоретичне надбання проекту має отримати таке практичне застосування:

1. Ознайомлення широкої громадськості з тим, як наша свідомість працює в напрямі «факт – оцінка – слово» і в напрямі «слово – оцінка – факт»; останнє відбувається за умов маніпулювання свідомістю. Те, як воно здійснюється і як слід сприймати й опрацювати інформацію (тобто як «включати мозок»), може бути темою науково-популярних публікацій спеціалістів, їх виступів у ЗМІ;
2. Створення відеопрограм, у яких: а) дається аналіз реальних фактів з історії, культури, мовної ситуації в Україні, із сучасного політичного життя, що спотворюються антиукраїнською пропагандою; б) аналізуються хибні «факти» – штучний словесний або/та візуальний продукт засобів пропаганди – як російської (наприклад, інтерпретація Майдану провладними російськими ЗМІ), так і української (політична реклама деяких українських партій під час передвиборчої кампанії). Показ застосовуваних пропагандою технік спотворення інформації і їх дезавування має підвести аудиторію до самостійної об'єктивної оцінки фактів. Для створення подібних відеопрограм, побудованих у форматі «майстер-класів», може бути залучено ілюстративний матеріал з мережі Інтернет, творче застосування якого сприятиме донесенню основних ідей до аудиторії, якою можуть бути представники не тільки України та Росії, а й інших країн. Під час підготовки просвітницьких програм слід також враховувати «сегмент ринку» – орієнтацію інформації на певні соціальні групи, відмінні за своїми характеристиками й потребами.

Зазначений практичний доробок проекту дозволить певною мірою подолати основний недолік сучасного інформаційного просто-

ру України – «розпорошеність» ідеологічного впливу й ідеологічного опору, його «броунівський рух» у ЗМІ та мережі Інтернет. За таких умов людина, занурена в інформаційний потік і не навчена «плавати» в ньому, обираючи правильний напрямок, може втратити орієнтацію й обрати найлегший шлях – просто повірити в щось, не думаючи й не аналізуючи інформацію належним чином. Метою запропонованого проекту є ознайомлення суспільства з техніками «плавання». Популяризацію теорії свідомості й навчання громади мислити самостійно, а не послуговуватися чужими думками доцільно здійснювати сконцентровано, у *серії* науково-популярних видань, у *серії* відеопрограм, на спеціальному *Інтернет-сайті*, який містить відповідні текстові та відеоматеріали. У цьому випадку адресат інформації, виявивши до неї зацікавленість, очікуватиме на її наступну «порцію» і буде знати, де й коли її можна отримати.

До проекту «Усвідомлення свідомості», започаткованого колишніми учасниками програм Фулбрайта в Україні, може бути залучено широке зовнішнє коло фахівців – представників академічних і культурних кіл.

Дослідження з когнітивної лінгвістики як приклад внеску до проекту. Когнітивна лінгвістика, яка вивчає природу зв'язку між мовою і мисленням, належить до міждисциплінарних наукових студій. З позицій когнітивної і політичної лінгвістики було здійснено дослідження фактичного матеріалу, який стосується проекту. Це понад 390 неологізмів (слів і словосполучень), створених прибічниками та супротивниками української «Революції гідності» – Майданом (М) і Антимайданом (АМ). Авторами більшості неологізмів Антимайдану є російські Інтернет-користувачі. Матеріал не включає явні вульгаризми й обценізми. Неологізми мають переважно негативну оцінність, яка відбиває несприйняття опонента. Матеріал отримано з Інтернет-джерел протягом грудня 2013 р. – грудня 2014 р.; період охоплює революцію на Майдані, анексію Криму та війну на Донбасі. Результати дослідження викладено в роботі «МАЙДАН–АНТИМАЙДАН: словарь-тезаурус лексических инноваций. Язык как оружие в войне мировоззрений» [5], яка найближчим часом буде доступною в мережі.

У словнику-тезаурусі, де неологізми згруповані за темами, даються: а) тлумачення походження неологізму; б) значення неологізму; в) у деяких випадках – інтерпретація терміна його творцями та

користувачами, а також реакція опонентів на цей термін, що відбиває полеміку антагоністів.

Значення неологізмів відповідають дискурсивним планам «ми про себе» та «ми про них». Одиниці плану «ми про них» (про супротивника) мають тільки негативне значення. Одиниці плану «ми про себе», створені Антимайданом, мають лише позитивне значення. Одиниці плану «ми про себе», створені Майданом мають як позитивне, так і негативне значення (табл. 1). Останнє пов'язане з критичним ставленням до негативних явищ (залишенці, алкотня, вишиватники тощо) у власному проукраїнському середовищі.

Таблиця 1. Дискурсивні плани неологізмів Майдану та Антимайдану

Тематика	Кількість неологізмів	
	Майдан	Антимайдан
«Ми про себе»: добре	22	8
«Ми про себе»: погано	6	–
«Ми про них»: погано	178	178
Разом	206	186

Об'єктом аналізу є 356 неологізмів плану «ми про них» (178 – М, 178 – АМ), які мають негативне значення. Цей аналіз надано у розміщеній після словника статті «Мова як зброя у війні світоглядів». Стаття починається з аналізу поняття «консцієнтальна війна», в якій об'єктом ураження є певний тип свідомості. У ході такої війни знищуються не люди, а їхні ментальні структури (система цінностей, особиста ідентичність), які не влаштовують владу. Замість них вибудовуються ті ментальні структури, які її влаштовують. В українській революції консцієнтальна війна представлена зіткненням світоглядів, один з яких рухається «знизу вгору», від українського народу до влади (світогляд Майдану), а інший – «зверху вниз», від антиукраїнських владних кіл до народу (світогляд Антимайдану). Відмінністю консцієнтальної війни від війни фізичного плану є те, що її безпосередній об'єкт – не супротивник як такий (Майдан), а його можливий союзник – населення українських територій, які «звільнює» Росія, та самі росіяни (Антимайдан). У цій війні задіяна насамперед мова, зокрема й лексичні інновації – неологізми. У статті їх розгляд відбувається у три етапи. На першому етапі представлені у значен-

нях неологізмів теми аналізуються на предмет їх промінантності, важливості для мовців. На другому етапі розглядається спосіб знакової репрезентації цих тем, а саме: а) з'ясовується, яка фактуальна ознака позначуваного виводиться в мотиватор неологізму (його «внутрішню форму» як частину значення) і який «портрет» супротивника надають такі ознаки, взяті сукупно; б) визначається ступінь пейоративності (негативності) оцінки, виведеної в мотиватор; в) розглядається ступінь експресивності матеріальної, «зовнішньої» форми знаку. На третьому етапі результати аналізу неологізмів Антимайдану інтерпретуються у світлі теорії мемів. Ці неологізми характеризуються як шкідливі «ментальні віруси», які поширюються в медіасередовищі і яким слід чинити опір. Розглянемо коротко основні результати дослідження.

1. Промінантність тем у неологізмах Майдану та Антимайдану. Значення неологізмів Майдану та Антимайдану формують дві поняттєві системи, структуровані концептуальними матрицями. Доменами цих матриць є основні теми, за якими відбувається розподіл одиниць у словнику-тезаурусі. Промінантність, доменів визначається за їх номінативною щільністю (кількістю неологізмів).

Матриця МАЙДАНУ. Промінантність доменів: а) Під час революції – «ВЕРХОВНА РАДА, ПАРТІЇ І ПОЛІТИКИ» (31 одиниця), «ЯНУКОВИЧ І ЙОГО ПРАВЛІННЯ» (23), «АНТИМАЙДАН ЯК ПРИБІЧНИКИ ТА ЗАХИСНИКИ ВЛАДИ» (18); б) після революції – «АНЕКСІЯ КРИМУ І ВІЙНА ЗА ДОНБАС» (39), «ПУТІН І ЙОГО ОТОЧЕННЯ» (28), «АНТИУКРАЇНСЬКІ ЗМІ» (домен покриває обидва періоди) (23), «РОСІЯ ЯК АГРЕСИВНИЙ СУСІД» (16). Тобто під час революції для Майдану основним об'єктом несприйняття були Янукович і владні кола. Після революції акцент змістився на анексію Криму і війну за Донбас – події, пов'язані з президентом Росії Путіним та його оточенням і висвітлювані в антиукраїнських ЗМІ. Найбільш промінантні концепти, включені до різних доменів, визначаються за довжиною словотвірних рядів. Такими концептами є: ПУТІН (19) – *Путин* (зі словника Даля: «біль у попереку»), *Великий Пу*, *Хапутин*, *Капутин*, *Путлер*, *Пукин*, *туалетный Путенок*, *Ути-Пути*, *Путя*, *путинизм*, *запутиться*, *запутинцы*, *путлеровцы*, *путиноиды*, *путикантропы*, *путиновиват*, *путинг*, *Путинлэнд*, *Рашапутиния*; РОСІЯ (19) – *Раша*, *Рашка*, *Параиш(к)а*, *Рашикостан*, *Рашапутиния*, *Крымраиш*, *Раишкыш*, *раишсты*, *сепараишсты*, *рашаки*, *рашачня*; *ЭрЭфия*, *Российская Федерастия*, *пророссисты*; *Кацап-*

стан, Кацапендия, кацапантропы, кацапчег; ЯНУКОВИЧ (9): Яну-криминалович, Янукодлович, Януковоц, Янушеску, Януко-ВИЧ, Яй-цевич, Бандюкович, Ялынкович, Чивокуня (прізвище «Янукович», прочитане з кінця); ПРОДАЖНІСТЬ/ТІТУШКО (9): титушки, тити-тушня, битиушки, ментушки, проститушки, титиушкобус, телетити-ушки, виртитиушки, айтитиушки.

Матриця АНТИМАЙДАНУ. Промінантність доменів: «МАЙ-ДАН І ВІЙНА ЗА ДОНБАС» (80 одиниць), «ПРОУКРАЇНСЬКІ ПАР-ТІЇ І ПОЛІТИКИ» (45), «УКРАЇНА, ЯКА ПРАГНЕ ОНОВЛЕННЯ» (30), «СОЮЗНИКИ І ПРИБІЧНИКИ УКРАЇНИ» (16), «ПРОУКРА-ЇНСЬКІ ЗМП» (7). Тим самим основною негативною темою для Ан-тимайдану стає Майдан – український народ, який піднявся проти влади Януковича, захищає цілісність і суверенітет своєї країни і прагне її оновлення. Найбільш промінантними концептами, включеними до різних доменів, є: МАЙДАН (40) – *Майдан* (гральне кубло на базарі), *майданник*, *майданицик* (шахрай), *майданить*, *майданни-чать*, *становить Майдан*, «*на всякого майданицика по десяти олу-хов*», «*не будь олухов, не стало б и майданициков*», *майдануться*, *майданутый*, *майданиться*, *намайданиться*, *домайданиться*, *от-майданить*, *помайданить*, *намайданить*, *промайданить*, *майданист*, *майдалох*, *майдабаг*, *майдаплут*, *майданчики*, *майдафоттрахбах*, *майдарасти*, *Майдальный*, *Майдашенко*, *майдабайда*, *майдануця*, *майдазек*, *майдафак*, *майданобайтеры*, *майдауны*, *евромайдауны*, *майданофилы*, *майданопитеки*, *майданофраза*, *майданологи*, *май-данное подсолзание*, *Секта Свидетелей Майдана*, *Майдуропа*; УКРА-ЇНА (18) – *Украшка*, *Укропистан*, *Ухреина*, *Укруина*, *Усраина*, *укры*, *укропы*, *укропуки*, *укробыдло*, *укропитеки*, *салоголовые укропитеки*, *укропармия*, *укропост*; *Хохлостан*, *хохлополки*, *хохлохунта*, *хохло-СМИ*, *хохлоनावоз*; ЄВРОПА (10) – *Евросодом*, *Гейропа*, *Майдуропа*, *еврофашизм*, *еврорекетиры*, *европодонки*, *евротунейдцы*, *евро-предатели*, *евролжецы*, *евросволочи*. Промінантність негативних концептів (МАЙДАН, УКРАЇНА, ЄВРОПА) узгоджується з промінантністю доменів і ще раз підтверджує спрямування агресії Анти-майдану саме на Майдан як носій нового світогляду.

2. Фактуальні ознаки позначуваного у мотиваторах неологізмів. Неологізми позначають конкретні концепти, які конституують домени концептуальних матриць Майдану та Антимайдану. Для позначення цих концептів обирається одна з їх фактуальних ознак, наділена негативною оцінкою. Або ж негативна оцінка

може супроводжувати не ознаку, а сам концепт як ціле. Відповідно виокремлюються часткові негативні оцінки та загальна негативна оцінка. Фактуальні ознаки, яким надається часткова негативна оцінка, по-різному співвідносяться з реальністю, про що свідчить класифікація таких ознак, укладена на підставі аналізу фактичних даних:

- **РО – реальна ознака:** має місце насправді; наприклад, (М) *Яйцевич* (Янукович справді впав, злякавшись яйця, кинутого в нього з натовпу);
- **ГО – гіпертрофована ознака:** реальний факт гіпертрофується до гротеску; наприклад, (АМ) *салоеды* (українці);
- **ПО – переорієнтована ознака:** для реального факту встановлюється інший причинно-наслідковий зв'язок; наприклад, (АМ) *Кровавий Пастор* (Турчинов): за версією Антимайдану, причиною кровопролитної війни на Донбасі є Турчинов, а не агресивні дії проросійських сепаратистів, на які, за цією логікою, державі не слід було реагувати;
- **ВО – викривлена ознака:** реальний факт, який традиційно вважається достоїнством, подається як недолік або заперечується; наприклад, (АМ) *свідомиты* (свідомі українці-патріоти): патріотизм подається як ідіотизм;
- **НДО – недоведена ознака:** те, що факт дійсно має місце, не має достатніх свідчень; наприклад, (АМ) *майданобайтеры* (учасники Майдану): те, що за вихід на Майдан людям платили, не доведено;
- **ІО – імовірна ознака:** те, що може статися, але невідомо, чи станеться; наприклад, (М) *Янушеску* (Янукович, якого може спіткати доля Чаушеску);
- **НВО – неверифікована ознака:** належить до ментальної сфери і, як правило, стосується розумових здібностей опонента; наприклад, (М) *Януковоц* (Янукович як нездатна мислити людина – «овоч»); (АМ) *укропитеки* (українці як розумово недорозвинена нація);
- **ФП – фіктивна ознака:** брехня; наприклад, (М) *распятый мальчик* (брехня російської пропаганди).

З-поміж зазначених восьми типів актуальних ознак, які виводяться в мотиватор неологізму, тільки перший тип належить до с ф е р и р е а л ь н о г о, останні сім формують с ф е р у в і р т у а л ь н о г о, створену уявою авторів неологізмів.

За результатами аналізу, інформація, надана в мотиваторах **неологізмів Майдану**, належить переважно до сфери реального. У різних доменах матриці кількість реальних ознак коливається в діапазоні 78,3–95,5 %. Наприклад:

- Домен «ЯНУКОВИЧ І ЙОГО ПРАВЛІННЯ» (23 одиниці, 21 – часткові оцінки, 2 – загальна оцінка). Концепти: Янукович, Україна за часів Януковича. Янукович: часткові оцінки – (РО) безграмотний (*Професор*), (НВО) дурний (*Януковоц, Даунбасс* як батьківщина Януковича), (РО) боягуз (*Яйцевич*), (РО) сидів у тюрмі (*Зэк*), (РО) правитель із Донецька (*Дон*), (РО) криміналізував владу (*Янукриминалович, Бандюкович, Янукодлович*), (РО) оточив себе розкішшю, позбавленою смаку (*Мегажирье, Золотой батон, Золотой унитаз, быкоко*), (РО) жорстокий (*Межизверье*), (РО) намагався розігнати Майдан під приводом установаження новорічної ялинки (*Ялынкович*), (РО) наполягає на тому, що він легітимний президент (*Ялегитимный*), (ІО) заслуговує на арешт (*Пидарешт*), (ІО) може повторити шлях диктатора Чаушеску (*Янушеску*). Україна за часів Януковича: часткові оцінки – (РО) країна, якою править бандит, урка (*Уркаина*), (РО) заяви про досягнення країни не відповідають дійсності (*миздобули, стабілізуець*). Загальна оцінка – Янукович шкідливий і небезпечний для країни (*Чивокуня, Януко-ВИЧ*).

Часткові оцінки: 21 одиниця, з яких 17 (81,0 %) експонують сферу реального (РО – 17) і 4 (19,0 %) – сферу віртуального (ІО – 2, НВО – 2). Оцінка домену базована переважно на сфері реального.

Таблиця 2. Мотиватори неологізмів Майдану: фактуальна основа оцінності

Тип оцінки	Реальна і віртуальна сфери фактуальних ознак	Кількість неологізмів	%
Часткові оцінки	Реальна сфера	148	83,1
	Віртуальна сфера	124	69,7
	• НВО – неверифікована ознака	24	13,4
	• НДО – недоведена ознака	16	9,0
	• ПІ – імовірна ознака	4	2,2
	• ГО – гіпертрофована ознака	3	1,7
Загальна оцінка		1	0,5
	Разом	30	16,9
		178	100

Сумарний аналіз (табл. 2) свідчить про те, що серед часткових фактуальних ознак, виведених у мотиватор неологізмів Майдану, до

сфери реального належать більше двох третин (69,7 %). Фактуальні ознаки зі сфери віртуального є здебільшого неверифікованими (9,0 %), пов'язаними з оцінкою розумових здібностей опонента.

Інформація, надана у мотиваторах **неологізмів Антимайдану**, належить переважно до сфери віртуального, адже в різних доменах матриці кількість віртуальних ознак коливається в межах 71,8–100 %. Наприклад:

- **Домен «УКРАЇНА, ЯКА ПРАГНЕ ОНОВЛЕННЯ»** (30 одиниць, 20 – часткова оцінка, 10 – загальна оцінка). Концепти: Україна, українці. **Україна**: часткові оцінки – країна, яка (ГО) перебуває у повній розрусі (*Руїна, Укруїна*), країна, якої (ФО) не існує (*страна 404*). **Українці**: часткові ознаки – (ГО) харчуються салом (*салюеды*), (НВО) розумово недорозвинені (*укропитеки, салоголовые укропитеки, каклопитеки*), (НВО) мають збочену свідомість (*майданное подсознание*) (ФО) сектантів (*секта свидетелей Майдана*), (ВО) одержимих ідеєю демократії (*дерьмократия*), (ПО) зрадили Росію заради Європи (*неомазепизм, неомазепист, европредатели, евролжецы, еврорекетиры, европодонки, евроволочи*), прагнуть (ФО) до неробства (*евротунейдцы*) та до європейських (ГО) «цінностей» на зразок гомосексуалізму (*педалик*). **Загальна оцінка** – незалежна Україна (*Укропистан, Хохлостан, Украшка, Ухреїна, Усраїна*), українці, які прагнуть демократичних змін (*укры, укروطуки, укробыдло, нациобыдло, хохлоनावоз*), огидні, такого не має бути.

Часткові оцінки: 20 одиниць, з яких 20 (100 %) номінують сферу віртуального (ПО – 7, НПО – 5, ГО – 4, ФО – 3, ВО – 1). Оцінку домену дано на сфері віртуального, де домінують переорієнтовані, неверифіковані й гіпертрофовані ознаки названого явища.

Сумарно аналіз фактичного матеріалу (табл. 3) демонструє, що серед віртуальних ознак, представлених у мотиваторах неологізмів (72,5 %), фігурують ті, які є фіктивними (15,7 %), викривленими (15,7 %), неверифікованими (11,2 %), гіпертрофованими (11,2 %), переорієнтованими (9,6 %) та недоведеними (9,1 %).

3. Негативна оцінка у мотиваторах неологізмів та експресивність їх зовнішньої форми. Негативна оцінка, або пейоративність, яка передається неологізмами і яка зазвичай виводиться в їх мотиватор, має різні ступені інтенсивності. В аналізованому матеріалі їх відслідковується п'ять, і вони визначаються як імпліцитна, конверсивна, експліцитна, агресивна й архетипна пейоративність,

які можна порівняти з різними за силою удару засобами війни – кулаком, кийком, кулею, гранатою та бомбою.

Таблиця 3. Мотиватори неологізмів Антимайдану:
фактуальна основа оцінності

Тип оцінки	Реальна і віртуальна сфери фактуальних ознак	Кількість неологізмів	%
Часткові оцінки	Реальна сфера	150	84,3
	Віртуальна сфера	21	11,8
	• ФО – фіктивна ознака	129	72,5
	• ВО – викривлена ознака	28	15,7
	• НВО – неверифікована ознака	28	15,7
	ГО – гіпертрофована ознака	20	11,2
	• ПО – переорієнтована ознака	20	11,2
	• НДП – недоведена ознака	17	9,6
Загальна оцінка		16	9,1
	Разом	28	15,7
	Разом	178	100

Ступені пейоративності визначаються таким чином: імпліцитна пейоративність (-1) / «СЛОВО-КУЛАК» – поняття, представлене в мотиваторі, не має закріпленої за ним негативної оцінки, остання міститься в самому значенні, «за межами» мотиватора; наприклад, (АМ) *укры* (українці, українська армія); конверсивна пейоративність (-2) / «СЛОВО-КИЙОК» – інгерентна позитивна оцінка мотиватора змінюється на негативну; наприклад, (АМ) *поцреоты, свидомиты* (свідомі українці); експліцитна пейоративність (-3) / «СЛОВО-КУЛЯ» – внутрішня форма слова має закріплене за нею негативне значення; наприклад, (М) *нейрошовинист* (російський телеведучий Дмитро Кисельов); агресивна пейоративність (-4) / «СЛОВО-ГРАНАТА» – пейоративність закріплена за внутрішньою формою і стосується поняття, яке належить до табуйованої сфери («недолюдина», слабоумство, порок, тюрма, екскременти, статеві стосунки тощо); наприклад, (М) *Даунбасс, донбассопитеки, путиноиды, федерасты*; (АМ) *майдауны, майданопитеки, укропитеки, приматы галичанские, униасты, либерасты, свидорасты*; архетипна пейоративність (-5) / «СЛОВО-БОМБА» – негативна оцінка закріплена за внутрішньою формою і стосується поняття, пов'язаного з Великою Вітчизняною війною як емотивним архетипом; наприклад, (АМ) *бандеровцы, фашисты, Фашингтон*; (М) *Путлер, Недофюрер, рашисты*.

Мотиватор як внутрішня форма слова – фактуальна ознака й негативна оцінка, яка її супроводжує, – має зовнішню оболонку, представлену тією чи іншою словотвірною моделлю. У творенні неологізмів задіяний широкий спектр словотвірних засобів: афіксація, основоскладання, телескопія, скорочення, абревіація, синтаксичний словотвір і полісемія. Серед номінативних технік особливе місце посідають такі нетрадиційні засоби, як девіація норми (відхилення від традиційного звучання та/або написання мовної одиниці) та омофонія. Девіація норми має декілька різновидів: еративізація форми [3] – (АМ) *поцреоты*, (М) *кацапчез*; злиття форми – (М) *Ялегитимный, Крымнаш*; усічення форми – (М) *Великий Пу*; реінтерпретація форми – (М) *Дурдом Народа Русского «ДНР»*; прочитання форми з кінця – (М) *Чивокуня*; зміна мови, коли має місце: заміна рідної форми на англійзовану – (М) *Раша*; вживання англійських запозичень – (М) *политфрики*; варваризація україномовної форми, яка переноситься в російську мову без змін – (М) *Едына Украина, свидомиты*. Звернення до англійської мови характерне для Майдану. Варваризація україномовної форми типова для Антимайдану.

Омофонія як схожість звучання двох імен із різним значенням застосовується як допоміжний засіб, який супроводжує телескопію, – (М) *быкoko*, афіксацію – (АМ) *мовнюки* і полісемію – (М) *зэконы*. Омофонія може бути обценною, тобто створювана або запозичена форма є співзвучною з табульованим словом – (М) *российские пропагандоны*, (АМ) *мовнюки*, (АМ) *хунта, Пиндосия*.

Усі аналізовані неологізми певною мірою експресивні: вони привертають увагу вже своєю новизною. Девіація норми та омофонія сприяють підвищенню їх експресивності. Те ж саме можна сказати й про застосування в номінативних процесах сленгізмів, або елементів, які належать до зниженого стилістичного реєстру (*зэк, лох, олух, овоц, хохол, кацап, жид* і т. п.), а також елементів, які є явними, а не прихованими обценізмами – (АМ) *евросволочи, европодонки*. Неологізми з обценізованими й обценними елементами тяжіють до есхрофемізмів – одиниць, «звернених до низького, непідцензурного стилю мовлення» [5], який виходить за межі звичних норм спілкування.

На підставі аналізу мовного матеріалу можна визначити різні ступені додаткової експресивності неологізмів, яка супроводжує пейоративність їх мотиватора («-X» позначає пейоративність, зірочки – ступінь інтенсивності): перший ступінь (-X)* як результат: омо-

фонії, еративізації, злиття форми, усічення форми, реінтерпретованості форми, прочитання форми з кінця, зміни мови, сленгізації; другий ступінь (-X)** як результат обценної омофонії (прихованої обценізації); третій ступінь (-X)*** як результат обценізації (застосування у складі неологізму явних обценізмів). Поєднання в неологізмі декількох із зазначених номінативних засобів підвищує ступінь його експресивності; наприклад, омофонія (-X)* + обценізація (-X)*** – (АМ) *херои* (герої) (-4)****.

Якщо ступені пейоративності неологізмів можна порівняти з глибиною проникнення «зброї» у свідомість, то ступені їх експресивності викликають асоціації із «розривною силою» цієї зброї. Порівняння словесної «зброї» Майдану та Антимайдану у цьому плані наведено в таблиці 4.

Щодо негативної оцінки, то Майдан має більше неологізмів з імпліцитною (-1) та експліцитною (-3) пейоративністю, тобто більше словесних «кулаків» і «куль». Антимайдан має набагато більше неологізмів з конверсивною (-2), агресивною (-4) та архетипною (-5) пейоративністю, або словесних «кйків», «гранат» і «бомб». Ці дані відбивають прагнення Антимайдану «перевернути», осміяти дії та цінності Майдану, віднести їх до сфери «низького» та небезпечного.

Таблиця 4. Неологізми Майдану і Антимайдану: ступені пейоративності й експресивності

Ступені пейоративності й експресивності неологізмів	Неологізми	
	Майдану (кількість, %)	Антимайдану (кількість, %)
(-1) Імпліцитна пейоративність	45 (23,5)	32 (18,0)
(-2) Конверсивна пейоративність	7 (3,9)	15 (8,4)
(-3) Експліцитна пейоративність	93 (52,3)	69 (38,7)
(-4) Агресивна пейоративність	28 (15,7)	44 (24,7)
(-5) Архетипна пейоративність	5 (2,8)	18 (10,2)
Разом	178 (100)	176 (100)
Експресивність 1-го ступеня	60 (33,7)	46 (25,8)
Експресивність 2-го ступеня	20 (11,2)	17 (9,6)
Експресивність 3-го ступеня	5 (2,8)	21 (11,8)
Експресивність 4-го ступеня	14 (7,9)	12 (6,7)
Разом	99 (55,6)	96 (53,9)
Обценізація	23 (12,9)	46 (25,8)

За даними таблиці 4, понад 50 % неологізмів Майдану та Антимайдану наділені додатковою експресивністю різного ступеня. Май-

дан вживає на третину більше експресивів першого ступеня, пов'язаних із різними видозмінами зовнішньої форми мовної одиниці. Антимайдан вживає вчетверо більше експресивів третього ступеня, пов'язаних із обценізацією. Ці експресиви разом з експресивами четвертого ступеня кількісно перевищують відповідні одиниці Майдану майже в півтора разу. Що ж стосується обценізації в цілому (явної та прихованої/омофонічної), то тут Антимайдан має подвійну перевагу. Тим самим експресивність неологізмів Антимайдану має більший «розривний потенціал», поєднаний із більшою силою негативної оцінки як психологічного «удару». Згадаймо, що ця оцінка супроводжує фактуальні ознаки, які здебільшого належать до віртуальних – фіктивних, а також різними способами реінтерпретованих реальних ознак. Неологізми Антимайдану виконують свою ідеологічну функцію: вказують на ворога й демонізують його, щоб спрямувати на цього демона лють суспільства.

Формування негативної оцінки супротивника – одне із завдань маніпуляції свідомістю, під час якої пейоративні знаки створюють ідеологічно тенденційну ментальну «мапу», відмінну від реальної «території», тобто реального факту (пор. відомий вислів А. Коржибського «мапа – це не територія»). Такі «мапи» містять *двоцінну орієнтацію* [10, с. 113], ґрунтовану на опозиції «свій = хороший :: чужий = поганий». Негативна оцінка стає результатом редукції багатопланової інформації про факт лише до одного його компонента (здебільшого спотвореного), який оцінюється негативно й отримує пейоративну назву.

Незвичні за своєю формою, лексичні інновації з негативним значенням, особливо супроводжувані візуальними зображеннями (фотожабами), стають заразними ідеологічними «мемами», «медіа-вірусами», розповсюджуваними за допомогою сучасних ЗМІ [8]. Мем є одиницею інформації, яка міститься у свідомості людини і діє таким чином, щоб у свідомості інших людей виникало якнайбільше копій цієї інформації [1, с. 36]. Розповсюджені мему укорінюються у свідомості, зумовлюючи дії людей. Мему не обов'язково є чимось поганим, але, як зазначає Дж. Балкін, «фентезійні», віддалені від реальності мему можуть перетворюватися на шкідливі ідеології [7]. При цьому вони ігнорують той факт, що в реальному житті поняття «погано» й «добре» зазвичай співіснують, і лише в окремих, екстремальних, випадках ці елементарні категорії придатні для об'єктивної оцінки. Судження про реальність слід виносити на під-

ставі широкої шкали, де є поняття «дуже погано», «погано», «непогано», «терпимо», «добре», «дуже добре». Оцінка факту може бути і змішаною: щось у ньому може бути поганим, а щось – хорошим. Чим більше аспектів факту оцінюються, тим різноманітніший спектр наших дій, які відповідають складності ситуації. У цьому суть *багатооцінної орієнтації*. Що розвиненіше демократичне суспільство й багатші його оцінні орієнтації, то більше воно здатне примирити конфліктуючі потреби своїх громадян [10, с. 126].

Перехід України від революції з притаманною їй двооцінною орієнтацією до політичної стабільності, ґрунтованої на багатооцінній орієнтації, потребує змін у політичній риторичі сторін конфлікту. Цьому може сприяти проект «Усвідомлення свідомості», який інформує суспільство про технології маніпулювання свідомістю за допомогою вербальних та інших засобів, а також вчить людей думати самостійно й не застосовувати мову як зброю для роздмухування ворожнечі та ненависті. Словник-тезаурус новотворів Майдану та Антимайдану, супроводжуваний статтею «Мова як зброя у війні світоглядів», має на меті саме це.

Література

1. Броуди Р. Психические вирусы. Как программируют ваше сознание / Р. Броуди; пер. с англ. Л. Афанасьева. – М.: Поколение, 2006. – 306 с.
2. Воинов А. В. Онтология как холистическая модель слабоструктурированной предметной области / А. В. Воинов, Т. А. Гаврилова // Третья междунар. конф. по когнитивной науке, Москва, 20–25 июня 2008 г.: тезисы докл. – М., 2008. – Т. 1. – С. 566–567.
3. Гуссейнов Г. Берлога веблога. Введение в эрратическую семантику [Електронний ресурс] / Г. Гуссейнов. – 2005. – Режим доступу: http://www.speakrus.ru/gg/microprosa_erratica-1.htm.
4. Жаботинская С. А. Когнитивное картирование как лингвосомиотический фактор / С. А. Жаботинская // Функциональная лингвистика: сб. науч. работ № 3. / Ред. А. Н. Рудяков. – Симферополь, 2012. – С. 179–182.
5. Жаботинская С. А. МАЙДАН–АНТИМАЙДАН: словарь-тезаурус лексических инноваций (декабрь 2013 – декабрь 2014). Язык как оружие в войне мировоззрений / С. А. Жаботинская. – Рукопись. – 87 с.
6. Загоруйко Ю. А. Методологические проблемы построения онтологий для портала научных знаний / Ю. А. Загоруйко // Когнитивные исследования: Сб. науч. трудов / Под ред. В. Д. Соловьева, Т. В. Черниговской. – М., 2008. – Вып. 2. – С. 308–317.
7. Balkin J. M. Cultural software: a theory of ideology / J. M. Balkin. – New Haven, Conn: Yale University Press, 1998. – 352 p.

8. *Dawkins R.* The selfish gene / R. Dawkins. – 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – 353 p.
9. *Fauconnier G.* The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York: Basic Books, 2002. – 440 p.
10. *Hawakawa S. I.* Language in thought and action / S. I. Hawakawa, A. R. Hawakawa. – 5th ed. – San-Diego et al.: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1990. – 196 p.
11. *Lakoff G.* Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 239 p.
12. *Lakoff G.* Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought / J. Lakoff, M. Johnson. – New York: Basic Books, 1999. – 624 p.
13. *Lakoff G.* The political mind: Why you can't understand 21st-century politics with an 18th-century brain / G. Lakoff. – New York: Viking, 2008 – 292 p.
14. *Lakoff G.* The little blue book: The essential guide to thinking and talking democratic / G. Lakoff, E. Wehling. – New York: Simon & Schuster, 2012.– 141 p.